

kos, ki jelenleg a kétbodonyi kastélyában lakik, és Márton. Márton (szül. 1856-ban Pesten) 1878-ban balassagyarmati szolgabíró, 1883-ban szécsényi főszolgabíró, majd 1887-ben gróf Gyürky Ábrahám mellett főispáni titkár, 1894-ben ismét főszolgabíró lett a rétsági járásban. 1900-ban Nógrádmegye árvaszékének elnökévé választott s ma is ezen állást tölti be. Első nejétől Kuchinka Arankától (K. István orsz. képviselő leánya) 1884-ben született fia László, az államtudományok doktora, cs. és kir. 3. huszárezredbeli tart. hadnagy, Nógrádmegye tb. főszolgabírája. Mártonnak második neje Tótprónai és Blatnicai Prónay Mária, Prónay István volt cs. és kir. testőr leánya, akitől három kiskorú gyermeke él.

Hanzély László kir. tanácsosnak Fáji Fáy Eleonórával kötött második házasságából is két fiú származott. Közülük Gyula, született 1870-ben Budapesten. Volt cs. és kir. tartalékos huszárhadnagy. Egyetemi tanulmányainak elvégzése után egyideig Nógrádmegye tisztviselője volt, majd átvette szügyi birtokának kezelését. Mint Nógrádmegye törvényhatósági és közigazgatási bizottságának tagja s a Közművelődési és Gazdasági egyesületek alelnöke, jelentős közéleti tevékenységet fejt ki. A család levéltárát jelenleg ő gondozza. Nejétől, Bugaci és Érszentkirályi Szentkirályi Ilonától négy gyermeke él. Ferenc (szül. 1881. Szügy) földbirtokos; neje Buttler Lenke bárónő. A család nőtagjait is feltüntető származási tábla mellékelve van.

A megyei levéltárak.

Ezen a címen a Budapesti Hirlap múlt évi november 9.-i számában hosszabb cikk jelent meg az Országos Levéltárhoz közel álló író tollából, aki a viszonyok tökéletes ismeretével a vármegyei levéltárak állami felügyelet alá helyezését sürgeti, mely ideát e folyóirat hasábjain¹⁾ mi is felszínre vetettük. Tökéletesen egyetértünk az író okfejtésével és magunk — levéltárosok — érezzük leginkább, hogy valamit tenni kell a levéltárak érdekében, melyekkel eddig senki sem törődött. Teljes bizonyíték erre maga az Országos Levéltár, melynek elhelyezése valóságos kultur-szegyenfoltja volt az országnak. Viszont az is tény, hogy most, ha megépül az Országos Levéltár nagyszerű, monumentális palotája, maga ez a külsőség is jelentékenyen emelni fogja nemcsak ez országos intézmény, hanem általában a levéltárak értékét is a laikus szemében és lassan a levéltári ügy megértésére, végső hatásában annak megbecsülésére fog vezetni.

Mi, akik vidéken élünk, tudjuk azt leginkább, hogy milyen fogalmak uralkodnak sok helyen még az ugynevezett műveltebb körökben is a levéltárakról. E sorok írója megfordult az ország levéltárai nagy részében; és ezért tovább is mehetünk: számos vármegyei hatóság van, amely levéltárával éppen nem törődik;

ismerjük azt a királyhágóntúli vármegyét, ahol a levéltár régi (történelmi) anyagát eladták — hivatalos²⁾ határozattal történt — az örmény kereskedőnek. Hát ez szomorú művelődési képzet élénk és a vármegyék levéltárai fölött gyakorolt felügyeletről meggyőzően tájékoztat. Viszont azt is el kell ismernünk, hogy a levéltárosok sem érezhettek igen sok ambíciót magukban arra, hogy ily körülmények közt levéltárunknak dolgozzanak. Az elfogulatlan bíráló ugyan azt is konstalálhatja, hogy több levéltárban igen szép, módszeres munka folyik évek óta, minek irodalmi bizonyítékai is vannak. Természetesen egy levéltárat sem lehet záros határidő alatt olyan rendbe hozni, amint azt egy modern levéltártól elvárjuk, mert végre is évtizedek mulasztásáról, megcsontosodott, konzervatív felfogások átalakításáról van szó, ami nem esik meg máról holnapra. A B. H. cikkének első része így szól:

„Tudósok és szakférfiak újabb időkben gyakran panaszkodnak, hogy a művelt országokban általában véve nemzeti érdeknek tartott, a mi speciális viszonyaink között pedig különös fontossággal bíró levéltári ügy fejlődése a perifériákon sajnálatraméltó hanyatlásnak indult.

Az Országos Levéltár vezetőségéhez s a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságához beérkezett jelentések szerint a

¹⁾ Dr. Alapi Gy. Törvényhatósági levéltárak állami felügyelet alá helyezése. Levéltárosok Lapja, II. füzet 34—35. l.

törvényhatósági, kivált a vármegyei levéltárak nagyrésze nemcsak rendezetlen, de megdöbbentően elhanyagolt állapotban van s alig találunk olyan levéltárat, mely a maga föladatának, kulturális hivatásának minden tekintetben megfelelhethetne.

A rendszeres tudományos kutatás legtöbb helyen igen nagy fáradsággal és idővesztéssel jár, mert a kellő szakértelem hiánya és kötelességmulasztás miatt a régi rend lassankint egészen fölbomlott s ez okból a segédkönyvek ugyszólván semmi szolgálatot sem tehetnek a kutatóknak.

Máshol a levéltár külső látszatra rendben volna, az anyag elhelyezése és gondozása megfelelő, az időrendes, betűsoros név- és tárgymutatók jól kalauzolják a történetkutatót s csak az a baj, hogy az iratokat nem találhatjuk föl a megjelölt helyen és be kell érünk azzal a magyarázattal, hogy már a régi levéltáros alatt elpusztultak vagy kiselejteztek azokat.

Sok levéltárban költözködés alkalmával az iratokat korukra és tartalmukra való tekintet nélkül egyszerűen felnyalábolták, összekötötték és gyakran hamis föliratu fiókos szekrényekbe gyömöszölték. De van olyan arkivum is, melyben az iratok és közgyűlési jegyzőkönyvek a polcokon és a földön szerteszéjjel, vagy egy-egy sarokban garmadában hevernek. Egy kis nemzetiségi vármegyénk levéltára valamikor börtön volt, de a rabok egészségére nézve ártalmasnak bizonyult. Alacsony, nedves és sötét, hová napsugár alig téved s a benne való tartózkodás gyöngébb szervezetű emberre nézve igazán életveszélyes. Ismerünk levéltárakat, hol a nedves falakkal közvetlenül érintkező iratsomók már felében, harmadában elrothadtak. Hiteles tudósításunk van arról, hogy egy délmagyarországi vármegye levéltárának mélyen fekvő helyiségeibe a múlt évi nagy áradások idején egy éjjel behatolt a víz és sok pusztítást vitt véghez. De talán még nagyobb kárt okozott itt a tudatlanul és lelkiismeretlenül végzett selejtezés, mely az értékebb levéltári anyagot csaknem országszerte megtizedelte. Általában véve elmondható, hogy a levéltárak vagy elhelyezésük, vagy őrzésük és gondozásuk tekintetében megrovás alá esnek s hogy a levéltári anyag — mely tudó-

másunk szerint leltározva, nyilvántartva sehol nincsen — sok helyen pusztulásnak indult.

Ez annál föltünőbb és elszomorítóbb, mert a törvényhatósági levéltárosok értelmi színvonala határozottan emelkedett s újabb időkben egyetemi vagy főiskolai tanfolyamot végzett, felsőbb tudományos készütséggel bíró s a szakirodalomban hasznosan munkálkodó egyéneket is találunk közöttük.

A baj legfőbb oka — az anyagi eszközök hiánya mellett — a köteles ellenőrzés elmulasztásában rejlik, mely elsősorban a levéltári ügy iránt tanusított közönyösségre vezethető vissza.

A régi vármegye, az Universitas Nobilium megszűntével a levéltárak sehogysem tudnak beilleszkedni annak a részben demokratikus, részben rendi alkotmányos formák között működő közigazgatásnak a keretébe, mely a konzervatív idők tiszteletreméltó hagyományai közül legcsekélyebb mértékben éppen a levéltári ügy fejlődésének szilárd alapját tevő történeti érzést örökölte. A nemzet multjának dicsőséges és szomorú emlékeit őrző levéltárak iránt úgy a megyei önkormányzatban, mint általában a közszellem nyilvánulásánál sajátságos indolenciát tapasztalunk, mely később csaknem ellenérzéssé fajult. A kiegyezés után a levéltárt csak arra valónak tartották, hogy munkaképtelen vagy elaggott tisztviselőnek és anyagilag tönkrement existenciáknak kenyeret adjon, a levéltárosságot pedig a megélhetést úgy, a hogy biztosító, lenézett vagy irigyelt sine curának tekintették. A közélet és társadalom egyébképpen teljesen elavult, haszontalan intézményt látott benne s a céhbeli tudósokon kívül csak kevés, kiváltságos szellemű, providenciális férfiak sejtették, hogy a rozzant vasajtók mögött porladozó levéltárak nagy nemzeti erőforrást rejtegetnek.

Majd a divatba jött leszármazási gögöt aposztrofálja, amely a levéltárakat szolgálatába állította s a levéltárak tevékenységét egyoldalú irányban foglalkoztatja. Nem akarunk e nézettel vitába szállni, csak egyszerűen utalunk nyugati analógiákra, Németországra és Angliára, hol mindez jobban ki van fejlődve, mint nálunk. Az ősfá nagyiparosokról pedig teljesen egy véleményen vagyunk a cikk írójával. A levéltárosoknak az érvényben levő Vármegyei Ügy-

viteli Szabályzat a magánfelek részére való kutatást megengedi. Hogy ezeknek a kutatásoknak a terjedelme néha nagyobb mértéket öltött, az is előfordult; de azt is mérlegelni kell, hogy a magánfeleknek, a közönségnek, mi áll inkább érdekében: a levéltáros megbízható munkásságát venni-e igénybe, aki minden kiadványáért hivatali állásával felelős és ezért igen mérsékelt tiszteletdíjakra tarthat számot, avagy az u. n. kamarási irodákhoz fordulni, amelyeket a cikk írója igen elmésen aposztrofál?! A cikk befejezése a következő:

„Ezekhez járult, hogy a mai, rengeteg munkaerő fogyasztással dolgozó megyei közigazgatás a nagyobb minősítéssel, intelligenciával és munkaképességgel bíró levéltárosokat a maga különös céljaira egészen kisajátította. Az ugynevezett jól használható levéltárosok többnyire mint állandó szakreferensek — anyakönyvi, vizügyi rendes előadók — működnek. Sokan a magukban véve is elég dolgot adó állami anyakönyveken kívül alig ismernek egyebet a levéltárból, mint az újabbkori alispáni és közigazgatási bizottsági aktákat; hetven százalékban irattárosi teendőket végeznek, sőt akad közöttük olyan is, a ki még a gondjaira bizott levéltár kulcsával sem rendelkezhetik, jóllehet az erkölcsi és anyagi felelősség elsősorban őt terheli. Nem csoda tehát, hogy panaszkodnak és mód nélkül el vannak keseredve, kivált mikor azt tapasztalják, hogy szerencsésebb helyzetben lévő kartársaik, akik tisztán csak levéltárosi hivatásuknak élhetnének, idejük nagyrésztét a nemesi ügyeknek szentelik, azzal a levéltár rovására egész bátorosan, iparszerűen foglalkozhatnak, mert a kötelességmulasztás következményeitől megóvják őket az ellenőrzés hiánya.

Ezek a szomorú tapasztalatok arra indították *Csánki Dezső* dr. országos főlevéltárost, aki úgy is mint a történelem művelésére alakult s a hazafias szellem ébrentartására hivatott Magyar Történelmi Társulat ügyvezető alelnöke és a Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságnak elnöke állandó figyelemmel kíséri s bizonyos tekintetben irányítja a levéltári ügy fejlődését, hogy a pusztulásnak indult nemzeti közkinccsek megmentése érdekében a belügyi kormánytól felszólaljon. Fölter-

jesztésében kifejtette, hogy a megyei levéltári intézménynek rohamos hanyatlása annál nagyobb aggodalomra ad okot, mert a levéltárak mostani állapotukban nem hogy tudományos rendeltetésüket teljesítenék, de még a bennük fölhalmozott történeti emlékek gondozása és biztossága tekintetében sem nyújthatnak kellő garanciát. A nagyobb veszedelem elkerülése céljából tehát azt indítványozza, hogy a közigazgatásnak immár küszöbön álló rendelkezésével kapcsolatban a levéltárak minél előbb állami felügyelet alá vétessenek. Ebből a célból megfelelő tudományos készültséggel rendelkező szakférfiu kiküldését javasolja, a kinek kötelességévé tétessék, hogy valamennyi megyei levéltárat rövidesen megvizsgálván és tanulmányozván, állapotukról körülményes jelentést s a szükséges intézkedésekre nézve az ellenőrzésre jogosult minisztériumnak okadatolt javaslatot tegyen.

A javaslat folytán a belügyminiszter dr. *Komáromy András* országos levéltárnokot bizta meg a levéltárak megvizsgálásával és működéséhez a törvényhatóságok támogatását kérte leiratában.

Igen örvendünk e ténynek, mert az első lépés a vármegyei levéltárak állami felügyelete alá helyezésének, esetleg államosításának. A belügyminiszter megbízottja siralmas állapotokat fog találni a vármegyei levéltárak közt, elsősorban a levéltárak elhelyezése tekintetében, meglátja azok túlzásfóltságát, padlásokon, pincékben, piszkos odokban; látni fog levéltárosokat, akik (főiskolai képesítésük ellenére) anyakönyvvezetők, igen sok helyen irattárosok, esetleg az irodai szerek, nyomtatványok, (régebben a marhalevelek) kezelői is; de majd elérkezik derültebb tájakra, ahol a kultura szellője kifujta a levéltárak évtizedes porát s az elmékből is a konzervatív felfogás *quieta non movere* kényelmes jelszavát, ahol a levéltárnak tágas, levegős helye van, mert sem börtönnek, sem istállónak nem szolgált a rendi vármegye fénykorában, ahol örömmel dolgozik a hivatásának élő és azért lelkesülő iródeákja a régi vármegyének. Mi sokat várunk e felügyeleti vizsgálattól, amely a levéltárak eddig elhanyagolt ügyét felszínre hozza és ha sorsunkon változtatni hivatott, azon csak javíthat. (— a)